

Arheolog i povjesničar umjetnosti iz Zavičajnog muzeja Poreštine Marino Baldini iznio referat: *Parentium – teritorij i urbanitet za vrijeme biskupa Lea*. Autor upozorava da je Poreč jedan od antičkih gradova čija se jezgra vrlo dobro očuvala do današnjih dana, pa je poradi toga zanimljivo pratiti kasnoantičke promjene i novitete vezane za razdoblje kraja 8. i početka 9. stoljeća na građevinama unutar gradskih zidina. Zaključuje kako je u to doba Poreč uz Pulu najvažniji istarski grad te da je mnoge konstrukcije moguće datirati vladavinom biskupa Lea.

Nataša Golob sa Sveučilišta u Ljubljani u radu *Slonokošćeni skrinjici iz Pirana in Kopra (X. stoletje)*, nastoji objasniti podrijetlo crkvenih relikvija pronađenih u crkvama sv. Nazarija u Kopru i sv. Jurija u Piranu.

Izlaganjem *Koper v VIII. in IX. stoletju: Prispevek arheologije k poznavanju materialne kulture istrskih obalnih mest v zgodnjem srednjem veku* predstavio se Radovan Cunja iz Pokrajinskog muzeja u Kopru. U radu otkriva procese vezane za razdoblje oko Rižanskog sabora u svjetlu arheoloških istraživanja. Stoga pruža i pregled lokacija s ostacima srednjovjekovnih naselja te zaključuje kako je lokacija Kapucinski vrt jedina u većem opsegu istražena i sustavno arheološki analizirana.

Matej Župančič, također iz Pokrajinskog muzeja u Kopru, u referatu *Koprski teritorij okoli leta 800 in plastika s pleteninasto ornamentiko*, nastoji omeđiti opseg koparskog teritorija (*territorium Coprense*) na početku 9. stoljeća.

Elica Boltin-Tome, autorica iz Pirana, obradila je temu *Staroslovansko grobišče v Predloki in notranja migracija v slovenskoj Istri*. Predloka je maleno naselje koje leži na Bregu, južno od Črnoga Kala, gdje se nalazi lokalitet poznat po kasnoantičkom i ranosrednjovjekovnom groblju sa 117 pronađenih kostura. Autorica detaljno analizira iskopine, a rezultate uspoređuje s rezultatima drugih lokacija po Istri.

Posljednji izlagač bio je istaknuti hrvatski povjesničar umjetnosti Ivan Matejčić s radom *Novi nalazi u Novigradskoj katedrali*.

Važnost ovog skupa ogleda se u njegovu interdisciplinarnom i međunarodnom karakteru. Austrijski, talijanski, slovenski i hrvatski stručnjaci zajedničkim naporom pokušali riješiti dio spornih pitanja proizišlih iz samog dokumenta, kako bi načinili novi iskorak u otkrivanju te, još uvijek zanimljive, znanstvene teme. Važnost isprave RS-a osobito ističu autori koji su analizirali slične dokumente s područja sjeverne Italije. Iz svega se navedenog može zaključiti kako njezino značenje *de facto* premašuje granice Istre, čemu u prilog ide činjenica da se u Kopru, na obilježavanju ove jubilarne obljetnice, uspjelo okupiti stručnjake iz cijele alpsko-jadranske regije.

Ivan Žagar

Međunarodni znanstveni skup *Istarski povijesni biennale*, Poreč, 19.-21. svibnja 2005.

U Zavičajnom muzeju Poreštine Drugi je povijesni bijenale okupio stručnjake iz Hrvatske, Slovenije i Italije koji su tijekom tri dana raspravljali na temu *“Sacerdotes, iudices, notarii... posrednici među društvenim skupinama”*. Skup su na otvorenju pozdravili Nataša Nefat u ime Ministarstva kulture i Konzervatorskog ureda u Puli, ravnateljica porečkog muzeja Elena Uljančić-Vekić, porečka dogradonačelnica Gordana Restović, predsjednik Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti Neven Budak, pomoćnik pročelnika

za kulturne djelatnosti Istarske županije Vladimir Torbica te dekan pulskoga Filozofskog fakulteta i predsjedajući Organizacijskog odbora bijenala Robert Matijašić, posebno zahvalivši Eleni Uljančić-Vekić, Tajani Ujčić i Mariji Mogorović Crljenko, koje su ponijele glavni teret obveza u organizaciji skupa.

Prvi je izlagač bio Neven Budak s temom *Između vlasti i podanika – javnost u kasnome srednjovjekovlju*. Pojam javnosti ušao je u uporabu tek u moderno doba, postupno obuhvaćajući sve šire slojeve. Kao pojava javnost se proučava za razdoblje od sredine 18. st., dok za prethodna stoljeća, a napose u srednjem vijeku, nije bila predmetom proučavanja. Definicija javnosti utemeljene na razmjerno brzom razmjeni informacija i pismenosti implicitno je isključivala mogućnost postojanja srednjovjekovne javnosti, tim prije što se uobičajeno drži kako su za stvaranje javnosti potrebne javna vlast i njezina očitovanja, dok je privatna vlast ne potiče. Budak naglašava da su srednjovjekovne komune oblik političkog organiziranja u kojemu je vlast javna, a ne privatna. Iz podataka koje pružaju Toma Arhiđakon, Miha Madijev, A Cutheis i drugi narativni izvori može se vidjeti kako je javnost u dalmatinskim gradovima postojala i da je imala ulogu u političkom životu, premda samo u kriznim vremenima, kad se je vjerojatno *ad hoc* i oblikovala. Antonio Miculian je u izlaganju *Nutarnji ustroj istarskih obalnih gradova od X. do XV. stoljeća* prikazao njegov razvoj od učvršćenja feudalnih ustanova u Istri u 10. st. do razdoblja u kojemu su Mletci, nakon 1420., ovladali većim dijelom poluotoka. U prvom je razdoblju na čelu grada lokopozit, a do njega su skabini i *advocatus totius populi*. Podvrgnućem Istre Bavarskom pa Koruškom vojvodstvu te njezinim uzdizanjem na stupanj marke, ustroj se mijenja: ostaju lokopozit i skabini, koji se od 11. st. nazivaju *iudices*, ali je upravitelj pokrajine u kaštelima postavljao gastalda, a u gradovima *vicecomesa*. U gradovima su važni službenici bili i merige, koje je narod izabrao na čelo gradskih četvrti. Najugledniji je građanin bio biskup; upravo su biskupi potpisali mir 933. i primili 1000. mletačkog dužda. S razvojem komunalnog ustroja pojavljuju se na čelu gradske uprave konzuli i potom rektori ili gradski podestati. Potpadanjem pod Mletke mijenja se nutarnji ustroj: dolaze mletački knezovi najprije pod nazivom konzula, a potom sudaca, kako bi se naglasila njihova pravna i upravna uloga u odnosu prema političkoj. Osim razvoja pojedinih službi gradske uprave, Miculian je prikazao i ulogu patricijata i pučana kao najbrojnijih društvenih slojeva.

Nakon diskusije o odslušanim referatima, Ivan Jurković i Neven Budak predstavili su zbornik radova s 1. bijenala, kojega je tema bila odnos sustavâ moći i malog čovjeka na jadranskom prostoru. Jurković je zbornik predstavio kao seriozno djelo koje okuplja radove povjesničara i stručnjaka povijesti bliskih znanosti te potom ukratko prikazao svaki od tih radova, dok je Budak naglasio kako je historiografija u Istri donedavno bila predmet izučavanja tek nekolicine autora, a stanje se znatno promijenilo osnivanjem studija povijesti na pulskom Filozofskom fakultetu, kojega Odsjek za povijest već danas može dobiti visoku ocjenu za svoj rad jer je postao stožerna ustanova koja daje poticaj novijim istraživanjima istarske povijesti. Bijenale je jedan od pokazatelja toga uspjeha, a radovi u njegovu zborniku svjedoče o trudu uloženom u komparativna istraživanja na širem području, što je pravi način stvaranja i održavanja čvrstih veza sa slovenskom i talijanskom historiografijom.

Drugi je dan bijenala započeo izlaganjem Elene Uljančić-Vekić *Bilježničke knjige kao vrelo za izučavanje genealogije: primjer roda Filipin*. Riječ je o rodu koji je izbjegao pred Osmanlijama iz Zemunika na Poreštinu, a autorica je na temelju podataka iz bilježničkih knjiga pratila život četiriju naraštaja tog roda u razdoblju od sredine 17. do početka 18. stoljeća, koje je dopunila podacima iz matičnih knjiga. Iznesene su nove, dosad nepoznate spoznaje o ustrojstvu, strukturi i svakidašnjem životu spomenutoga patricijskog roda. Ivan Jurković je u referatu *Pop Šimić, opat molstira sv. Petra u šumi – posredničke uloge raseljenog svećenika, kliškog potkneza i bilježnika za trajanja osmanske ugroze*, prikazao životni put Šimuna Mrzotića od kanonika Otočke biskupije do opata Sv. Petra u Šumi. Izbjegavši u Senj, aktivno se uključio u politička zbivanja te kao Kružičev pouzdanik postao kliškim potknezom i kanonikom Splitskoga kaptola. Nezadovoljne njegovim djelovanjem na granici, mletačke ga vlasti protjeruju iz Splita, a Kružičevim je zauzimanjem postao opatom supetarskog samostana. Visoka naobrazba i viši položaj u crkvenoj hijerarhiji omogućivali su Mrzotiću političko djelovanje, a zauzetost za potrebe nevoljnog puka donosili iznimnu popularnost i mogućnost posredovanja između viših i najnižih slojeva društva. *Četiri oporuke kao izvor za prošlost Barbana i Barbanštine u novom vijeku* rad je Slavena Bertoše, kojim je analizirao četiri oporuke iz ostavštine J. A. Batela u Arhivu HAZU u Zagrebu. Te oporuke (jedna iz 1537., dvije iz 1777. te jedna iz 1806.), osim što upotpunjuju saznanja o barbanskim prezimenima i toponimima, važne su i zato što donose podatke o dužnosnicima onoga doba, a također i kao izravno povijesno vrelo iz kojeg se vidi što je za oporučitelja bilo najvažnije u pitanju reguliranja obiteljskog nasljeđa nakon njegove smrti. Marija Mgorović Crljenko govorila je o hospitalima (*Hospitali – institucije posredništva među društvenim skupinama [odabrani istarski primjeri]*) koji su kao karitativne ustanove povezivali različite društvene slojeve. Među darivateljima hospitala nalaze se predstavnici gotovo svih slojeva. Mnogi su istarski hospitali osnovani legatima patricija, a siromašniji su se članovi zajednice u svojim oporukama prisjećali siromašnih, bolesnih i nemoćnih, ostavljajući im barem neku sitnicu. Giovanni Paoletti je u izlaganju *Hospital za siromahe u Poreču krajem XVIII. stoljeća*, usporedivši jednu porečku medalju iz 1797. izdanu u čast G. M. Badoera, pretposljednega mletačkog podestata, s natpisom na ploči na jednoj zgradi u Poreču, zaključio da je spomenuti podestat utemeljio hospital za siromahe. Badoer je, vjerojatno u sporazumu s Polesinima, odredio osnivanje bolnice “za siromašne, bolesne i nemoćne” kako bi se, uz one crkvenih dobrotvornih ustanova, pružila potrebitima i laička karitativna pomoć. Izlaganjem *Zuppa a beneficio delli indigenti: primjer socijalne skrbi u Novigradu iz 1817. godine*, Tajana Ujčić je prikazala kako je Novigradska općina na temelju dekreta tršćanskog Okružnog poglavarstva i porečkoga Kotarskog povjerenstva pokrenula pučku kuhinju za svoje stanovništvo. U izvoru se navode sastojci i način pripreme *maneštre*, te popis osoba koje su primale pomoć u hrani, među kojima se ističu udovice s djecom, dok stranci nisu imali pravo na korištenje pučke kuhinje. Zdenka Janeković Römer je, shvaćajući posredništvo među društvenim skupinama kao interaktivnu komunikaciju, na primjeru sakramenta ispovijedi kao najintimnijeg oblika odnosa klera i laika, nastojala odgovoriti na neka pitanja o psihološkim, vjerskim i ljudskim aspektima odnosa između ispovjednika i vjernika u srednjem vijeku. U svom je priopćenju *Posrednici spasenja: Senjska Spovid općena iz 1496. godine* na temelju glagoljaške inačice izuzetno popularnog i raširenog djela *Confessionale generale*, koja je pučkoj duhovnosti bila kudika-

mo bliža nego njezin latinski izvornik, naglasila komunikacijsko, dijaloško značenje fenomena ispovijedi. Nasuprot većini onodobnih povijesnih izvora, koji kao tvorevine elitne kulture gotovo po pravilu prenose samo jednu stranu komunikacije, priručnici za ispovjednike imaju i drugu stranu: otkrivaju načine prilagodbe učene kulture pučkoj, pa se iz njih dade iščitati katekizam običnog puka, njegov uvid u katoličku doktrinu i moralku. *Spovjed općena* svjedoči o komunikaciji na još jednoj razini, onoj između zapadne kršćanske tradicije na latinskom i pučke duhovnosti na hrvatskom jeziku. *Posredovanje milosrđa i pravde prije prava: primjeri nekih sudskih odluka u srednjovjekovnom Zadru* naslov je izlaganja Zrinke Nikolić koja je na temelju nekoliko sudskih procesa iz 11. i 14. st. pokazala kako su zadarski suci ponekad donosili odluke koje nisu nužno bile vezane za kodificirano pravo već su bile potaknute željom iznalaženja rješenja koje bi u što većoj mjeri zadovoljilo zainteresirane stranke, pa i javno mnijenje. Iako se radilo o različitim povijesnim razdobljima, neke se tendencije u donošenju odluka nisu promijenile. Nakon tog je uslijedila diskusija.

Poslijepodnevni je dio započeo obilaskom Poreča uza stručno vodstvo Ivana Matejčića. Potom je skup nastavio radom Mirjane Matijević Sokol, *Samostanski memorijalni zapisi (libri traditionum) srednjega vijeka i uloga svećenika-pisara (pranotara)*. Autorica je govorila o memorijalnim zapisima o osnivanju i načinu stjecanja materijalnih dobara crkvenih ustanova, pri čijem su nastajanju veliku ulogu odigrali svećenici-pisari koji su zbog poznavanja pisma i jezika bili s jedne strane posrednici između elitnih društvenih skupina koje podižu i podržavaju samostane te svih kasnijih naraštaja koji će se s njihovim zapisima susretati, dok su s druge strane bili nositelji kontinuiteta pismenosti i prethodnici ustanove notarijata. Branka Grbavac (*Notarska služba i komunalno zakonodavstvo – notari u statutima Raba, Zadra, Šibenika, Splita i Trogira*) proučavajući djelovanje notara kroz Zadarski statut, usporedila je taj statut sa statutima Raba, Šibenika, Splita i Trogira. Oni o notarima govore općenito i ne donose cjelovite podatke o njihovoj službi, ali se mnogo može doznati iz teksta prisege koju su morali polagati, a koja je sačuvana jedino u Rapskom statutu. Njegovom raščlambom dolazi se do spoznaja o notarevu radu i odnosu prema komuni i komunalnim tijelima. *Piranska desetina od maslina i pitanje notareve javne vjere u Istri u kasnom srednjem vijeku* tema je o kojoj je govorio Darko Darovec. Istru je u kasnom srednjem vijeku odlikovala društvena višeslojnost koju su uvjetovali i razgranati vlasnički odnosi, prije svega već uspostavljena podjela i ujedno prepletanje između središnje svjetovne, crkvene i autonomne gradske vlasti. Upravo je uspostava potonje zorno posvjedočena dokumentacijom o sporu za desetinu od maslina u piranskoj komuni na prijelazu iz 12. u 13. st., koja je u historiografiji već prikazana s određenih gledišta, no ne i kroz optiku uspostave notareve javne vjere koja je i jedinstven pokazatelj pravne odnosno zakonodavne vlasti na određenom području. Darja Mihelić je u izlaganju *Oholost i pristranost crkvenih sudaca u crkveno-svjetovnim predmetima* prikazala tijek parnice s početka 13. st. između koparskog biskupa i Piranaca te ulogu i postupke crkvenih sudaca za njezina trajanja. Biskup je pokrenuo spor jer su Piranci odbijali plaćati desetinu od uroda maslina. Suce je imenovao papa i višekratno im dao ovlast da besprizivno donose odluke, ali je u raspravi ipak dolazilo do priziva. Potom bi papa prosljedio predmet na ponovno presuđivanje novim sucima, te je tako spor rješavan na pet razina. Posljednja je obnovila čitav postupak i donijela konačnu presudu koja je bila kompro-

misna. Pirance su u sporu zastupali predstavnik duhovnika i predstavnik laika. Suci su pretežali sad jednoj, sad drugoj strani, a za sporenja je bilo pokušaja utjecanja na njih, jer su i oni imali ljudskih slabosti. Nakon tog izlaganja, živom je diskusijom završen drugi dan bijenala.

Posljednji je dan skup otvorila Irena Benyovsky referatom *“Parochiae dentro la Città” – Beccadellijeva podjela Dubrovnika na župe*, u kojemu je razmatrala prijedlog podjele Dubrovnika na 12 župa unutar bedema i dvije izvan njih koji je sastavio nadbiskup Beccadelli u 16. st. pod utjecajem odluka Tridentskog koncila. Do ostvarenja te zamisli nikada nije došlo, premda je nadbiskup uspio uvjeriti dubrovački Senat u potrebu podjele dotad jedinstvena župnog ustroja. Sačuvani dokument spominje imena i granice zamišljenih novih gradskih župa te je vrlo vrijedan za istraživanje urbanog razvoja Grada. *Vizitacija porečkog biskupa Gašpara Negrija iz 1743.-1748.* bila je predmetom izlaganja Jakova Jelinčića, koji je prikazao biskupovu višegodišnju vizitaciju mletačkog i austrijskog dijela Porečke biskupije. Dokument je sačuvan u dvije knjige koje zajedno imaju više od 1200 stranica. Jelinčić je naglasio važnost tih zapisnika jer sadrže brojne podatke o stanju sakralnih objekata i njihove opreme te razgovore sa župnicima i drugim svećenicima u župi, županima, sucima i drugim uglednijim župljanima o moralnom i vjerskom stanju u župi, broju stanovnika, govornom i liturgijskom jeziku i slično. Elvis Orbanić (*Notar, suci i oporučitelji: crtica o ugledu i religiji u porečkom društvu 16. stoljeća*) svoje je proučavanje temeljio na notarskoj knjizi porečkog notara Antonija Torella za razdoblje od 1541. do 1565. Ukazavši na ugled pojedinih porečkih sudaca i svećenika koji se je odražavao kroz proces oporučivanja, Orbanić je raščlanio legatate za spas duše kao općeraširen oblik pobožnosti, pokazujući ne samo na religiozni već i na društveni senzibilitet stanovnika Poreštine toga doba. Posljednji je izlagač bio Ivica Pletikosić s temom *Mala braća u Piranu*. Prikazao je dolazak franjevaca i gradnju njihove crkve i samostana te uspješno uvrštenje toga novoga crkvenog reda u piransko društvo u prvoj polovini 14. stoljeća. Piranci su ih dobro primili i omogućili im tijekom stoljeća zavidan razvitak i ugodan život, prije svega darovima i oporučnim ostavštinama. Pletikosić je posebno prikazao franjevačko stjecanje nekretnina tijekom povijesti te njihovu nacionalizaciju nakon Drugoga svjetskog rata. U zaključnom dijelu je govorio i o položaju samostana i njegovih članova u poslijejugoslavenskom razdoblju. Nakon završetka izlaganja, povela se je diskusija o referatima toga dana, a poslijepodne su sudionici bijenala proveli na izletu u Vrh, Oprtalj, Završje i Livade.

Organizatori skupa bili su Državni arhiv u Pazinu, Filozofski fakultet u Puli i Zavičajni muzej Poreštine. Prigodom zatvaranja skupa objavljena je i tema idućeg bijenala: *“Prehrana kroz povijest”*. Održavanje Drugog bijenala i najava teme Trećega bijenala svjedoče o ostvarivanju namjera organizatora da taj skup zaživi i postane tradicionalan i redovito objavljuje zbornike.

Maurizio Levak